

**УПРАВЛІННЯ КУЛЬТУРИ, НАЦІОНАЛЬНОСТЕЙ,
РЕЛІГІЙ ТА ТУРИЗМУ
ЛУГАНСЬКИЙ ОБЛАСНИЙ КРАЄЗНАВЧИЙ МУЗЕЙ**

**Експозиційно-виставкове висвітлення
новітньої історії Луганщини
(1957-1990 рр.)**

Інформаційно-методичні матеріали

Старобільськ – 2021

УДК 069.7:94(477.61)"1957/1990"

Мартиненко М.С. Експозиційно-виставкове висвітлення новітньої історії Луганщини (1957-1990 рр.). Інформаційно-методичні матеріали. Лисичанськ: Вид-тво ТОВ «ФОКСПРИНТ», 2021. 22 с.

Рекомендовано науково-методичною радою Луганського обласного краєзнавчого музею. *Протокол № 9 від 23 вересня 2021 р.*

Рецензенти:

Набока О.В., доктор історичних наук, завідувач кафедри історії України ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»

Відповідальна:

Мілованова О.В., директор Луганського обласного краєзнавчого музею

Входження України в європейський простір супроводжується складним і багатоаспектним процесом становлення національної свідомості та відродження історичної пам'яті народу. В його основі – відновлення традицій і духовних цінностей нації, звернення до історичного минулого. Значна роль у цьому процесі належить музеям як соціокультурним інститутам, що забезпечують переосмислення старих і освоєння нових ціннісних установок, сприяють гуманізації суспільства, формують його культурне і освітнє середовище.

Інформаційно-методичні матеріали покликані звернутися до радянського минулого, критично осмислити не лише політичну, а й повсякденну історію життя людей через музейну експозицію.

Видання містить теоретичну інформацію про історію Луганщини (50-90-ті роки ХХ ст.), методичні рекомендації щодо експозиційно-виставкового висвітлення новітньої історії Луганщини (1957-1990 рр.), список джерел та література, додатки.

Для наукових співробітників музеїв, студентів, учнів.

Адреса: Луганський обласний краєзнавчий музей
92700, м. Старобільськ, вул. Гімназична, 53
тел./факс: (06461) 2-37-76
e-mail: lokm_stb@ukr.net

© Мартиненко М.С., 2021

© Луганський обласний краєзнавчий музей, 2021

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ 1 Україна у повоєнний період та у 50-80-х роках ХХ ст.: трансформації суспільного розвитку.....	6
1.1 Особливості економічної політики. Зміни в промисловості та сільському господарстві.....	6
1.2 Український опозиційний рух 60-80-х років ХХ століття.....	9
1.3 Освітньо-культурний розвиток у 50-80-ті роки ХХ століття.....	11
РОЗДІЛ 2 Кроки до Незалежності.....	13
2.1 Декларація про державний суверенітет України – стрибок до волі.....	13
РОЗДІЛ 3 Методичні рекомендації щодо експозиційно-виставкового висвітлення новітньої історії Луганщини (1957 – 1990 рр.)...	15
3.1 Технічні прийоми для покращення музейних експозицій	16
ВИСНОВКИ.....	17
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ.....	18
ДОДАТКИ	19

ВСТУП

Важливим чинником формування національної свідомості та національної ідентичності є **історична пам'ять** – стрижень, на якому формується мова, культура, духовність нації, її національна свідомість, тобто ті фундаментальні цінності, які є консолідуючим чинником націєтворення.

Велику роль у збереженні **історичної пам'яті відіграють музейні заклади**. Від того, яку історичну інформацію про Україну та Луганщину сприймуть відвідувачі музеїв, залежить формування їх національної свідомості. Мусимо визнати, що до сьогодні переважна більшість українських музеїв залишається в полі дії радянської історичної парадигми, направленої на цілеспрямоване викривлення історичних фактів, замовчування реальних подій, приховування від прийдешніх поколінь виявів духовного злету народу. Це протягом багатьох років вкорінювало у народній свідомості почуття меншовартості, сіяло сумніви щодо можливості існування власної незалежної держави.

Результатом цієї політики стало відчуження значної частини народу від власної культури та мови, від історичної пам'яті.

Зі здобуттям **незалежності** у суспільній свідомості конкурують кілька версій історичного розвитку України, особливо стосовно ХХ ст. Зокрема, *по-різному трактуються різними частинами суспільства події громадянської війни, індустріалізації, колективізації, Другої світової війни, численні «білі плями» у недавньому радянському минулому – голодомори, репресії, депортації, ГУЛАГи, терори*. По-різному оцінюється взагалі політика радянської влади стосовно України – від повного засудження до звеличування. На сьогодні у кожній частині суспільства, і насамперед Західної і Східної України, є свої герої, своє власне бачення причин і наслідків історичних подій, процесів і явищ і, відповідно, своє бачення майбутнього розвитку України. Все це призводить до конфліктів та протистояння у суспільстві, і позначається на розвитку держави, становлячи загрозу для її існування.

Історичний досвід переконливо свідчить, що відновлення історичної пам'яті – **шлях до примирення і консолідації суспільства**. Творення української політичної нації вимагає неконфліктної спільної історичної пам'яті. **Завдання** полягає у тому, щоб якнайкраще пізнати власну історію. Лише повна інформація про те, що довелося пережити українському народові, всебічний показ правди про ті чи інші драматичні події сприятиме усвідомленню громадянами їх глибинних причин, спонукатиме до взаємного вибачення тих, хто стояв по різні боки трагічних подій, примирення історичних супротивників, призведе до очищення історичної пам'яті, зміцнення національної свідомості.

Отже, сьогодні відновлення і збереження історичної пам'яті мають стати пріоритетним напрямом культурної і, зокрема, музейної діяльності.

Актуальність теми. Вхідження України в європейський простір супроводжується складним і багатоаспектним процесом становлення національної свідомості та відродження історичної пам'яті народу. В його

основі – відновлення традицій і духовних цінностей нації, звернення до історичного минулого. Значна роль у цьому процесі належить музеям як соціокультурним інститутам, що забезпечують переосмислення старих і освоєння нових ціннісних установок, сприяють гуманізації суспільства, формують його культурне і освітнє середовище. Зростання ролі музеїв в українському державотворенні призвело до удосконалення концепції їх функціонування, трансформації національної музейної мережі, розширення міжнародної співпраці в музейній сфері [1].

РОЗДІЛ 1

Україна у повоєнний період та у 50-80-х роках ХХ ст.: трансформації суспільного розвитку

1.1 Особливості економічної політики. Зміни в промисловості та сільському господарстві

У 50-60-ті роки промислове виробництво області розвивалося високими темпами. Як і раніше особливу увагу було приділено розвитку обласного паливно-енергетичного комплексу. У другій половині 50-х років за призовом комсомолу на спорудженні комсомольських шахт на Луганщині працювали 32,5 тис. юнаків і дівчат з 12 областей України. Їх силами споруджена 21 шахта. Всього до кінця 50-х років в експлуатацію ввели 56 вугільних підприємств, потужністю 13 млн. т і насамперед Луганську ГРЕС на березі Сіверського Дінця потужністю 700 тис. кВт [3, 353].

Віра в швидке світле майбутнє викликала сплеск **народного ентузіазму**, вміло використовувався партійно-державними структурами.

Зокрема, з ініціативи трудових колективів Луганська, Краснодона, Стаханова **в 1961 році** на Луганщині виник **патріотичний почин** за виконання змінного завдання на годину раніше, який отримав назву «змагання за **«луганську годину»**. Його підхопили колективи 500 підприємств і будівництв. У 1963 році «луганська година» переросла в «українську годину» за дострокові виконання семирічних планів. Одночасно на Луганщині народився ще один почин, який переріс у **Всесоюзне змагання за скорочення термінів будівництва і освоєння виробничих потужностей хімії**, за надплановий випуск хімічної продукції. До кінця 1965 року в русі за комуністичне ставлення до праці в області брали участь понад півмільйона людей [3, 354].

У 1973 році в області було ініційовано **змагання** під гаслом «Дати продукції більше, кращої якості, з меншими затратами». У 1959-1965 роках обсяг промислового виробництва на Луганщині зріс на 8,2%. Про якість виробленої продукції свідчить той факт, що вона поставлялася в 43 країни світу. Виросла і енергоозброєність виробництва. За цей час **енергетики області** виробили продукції більше ніж всі електростанції України в 1940 році, і в 7 разів більше, ніж виробляли всі електростанції дореволюційної Росії.

Завершився перехід робітників і службовців на 7 і 6-годинний робочий день, була проведена велика робота з упорядкування заробітної плати низькооплачуваних робітників і службовців, вступив в дію **Закон про пенсійне забезпечення колгоспників**. За роки восьмої п'ятирічки (1966-1970 рр.) до ладу діючих в Луганській області було введено 187 великих підприємств. Вироблено надпланової продукції на 379,2 млн. руб. За видатні трудові заслуги 38 чоловік було удостоєно звання Героя Соціалістичної Праці. Орденами СРСР були відзначені 12 виробничих колективів. Вищою нагородою СРСР – орденом Леніна – була відзначена Луганська область, а її обласний центр Луганськ – орденом Жовтневої революції.

На початку 70-х років почалося відставання від планів по темпам зростання і продуктивності праці у вугільній, металургійній, лісовій та деревообробній, легкій, харчовій галузях промисловості, в капітальному будівництві. Тому на підприємствах області була проведена велика робота по підвищенню технічного рівня виробництва і поліпшення якості продукції, зняття з виробництва застарілих виробів і освоєння нових.

Великого розмаху набуло **рух раціоналізаторів і винахідників**, яких налічувалося близько 64 тис. чоловік. Широко відомими в цей час стали високопродуктивні бригади А. Колесникова, В. Мурзенко, Г. Моцак, М. Скрипника, Ф. Курило, В. Галкіна та ін. До 1977 року обсяг промислового виробництва в порівнянні з 1940 роком збільшився майже в 10 раз, видобуток вугілля зріс в 2,5, виплавка сталі – у 9,7, виробництво прокату – в 10,6 рази.

За обсягом промислового виробництва область посіла четверте місце в республіці і шістнадцяте серед 155 автономних республік, країв і областей СРСР.

З середини 80-х років спостерігаються спроби прискорення темпів економічного розвитку області. З метою інтенсивного впровадження досягнень науки і техніки у виробництво, підвищення його ефективності і якості продукції 1 січня 1987 року на 13 найбільших підприємствах Луганщини було введено держрймання.

Почав інтенсивно розвиватися кооперативний сектор.

Однак радикальних змін не відбулося, бо здійснювалися вони застарілими підходами на існуючій матеріально-технічній базі, де зношеність основних виробничих фондів становила від 60 до 80%. Не маючи повного закінченого циклу, більшість підприємств випускали тільки напівфабрикати, а не готову продукцію.

Темпи економічного розвитку області все більше відставали від запланованих показників. Ставало дедалі очевиднішим, що замість централізованого керівництва з центру слід було впроваджувати **ринкові економічні механізми**. Разом з тим, ослаблення диктату центру, відносна свобода в діяльності підприємств спричинили за собою розбалансування господарства і розпад економічних зв'язків. А гучні соціальні кампанії по боротьбі з алкоголізмом і його негативними наслідками, з нетрудовими доходами, ліквідації дефіциту і черг погіршили і без того важку економічну ситуацію.

Погіршення показників в основних галузях виробництва області привело до **бартеризації обміну** між виробниками і розриву технологічних ланцюжків, ускладнило фінансовий стан і сприяло масової інфляції. Це, в свою чергу, боляче вдарило по більшості населення. У магазинах виникли черги через **дефіцит товарів першої необхідності**. Зріс вивіз товарів за межі області, активізувався «чорний ринок». Вперше за повоєнний час в 1990 році національний дохід України зменшився на 1,5%. Ставало зрозуміло, що **можливості радянської системи** господарювання себе повністю **вичерпали** [3, 357-358].

Сільське господарство Луганщини

У 1965 році була завершена **електрифікація всіх господарств області**, це дозволило при врожайності зернових 13,2 ц з га в цьому ж 1965 році колгоспам і радгоспам області продати державі 242,9 тис. тон хліба, в тому числі 127 тис. тон пшениці, більше 140 тис. тон соняшнику, достроково виконати плани продажі м'яса, молока, яєць, вовни. Однак в цілому запланованого якісного **стрибка в сільському господарстві** області так і не відбулося. У продовольчому відношенні Луганщина залишалася дотаційною [3, 362].

А держава все більше змушена була **закуповувати зерно за кордоном** за валюту, що згодом стало звичайним явищем. В другій половині 60-х років сільське господарство області розвивалося під впливом рішень березневого (1965 р.) Пленуму ЦК КПРС «Про невідкладні заходи щодо дальшого розвитку сільського господарства СРСР», що дещо змінило стан справ. На Луганщині було істотно зміцнено матеріально-технічну базу сільськогосподарської галузі, до якої тільки в 1966-1967 роках капітальні вкладення склали 143,8 млн. руб. – на 31,6 млн. руб. більше, ніж за попередні два роки.

За їх рахунок область була забезпечена достатньою кількістю сільськогосподарських машин, мінеральних добрив, більш врожайних сортів зернових і технічних культур. Тільки в 1966-1968 роках було введено зрошуване землеробство на площі 11 тис. га.

Покращився і кадровий склад фахівців колгоспів і радгоспів. Крім того, заготівля сільськогосподарської продукції здійснювалася на основі твердих планів закупівель на декілька років. Самі закупівельні ціни були істотно підвищені з урахуванням кліматичних і виробничих умов кожного району, а також за понадпланово вироблену продукцію [3, 363].

На селі були здійснені і такі важливі **соціальні заходи**, як гарантована оплата праці в колгоспах, пенсійне забезпечення колгоспників і робітників радгоспів, широке будівництво культурно-просвітницьких закладів, підприємств торгово-побутового обслуговування. Все це дозволило колгоспам і радгоспам області в 1967 році зібрати в середньому по 15,9 ц зернових з гектара на площі 607 тис. га. У 1969 році вже було зібрано по 22 ц зернових з гектара, в тому числі по 29,1 ц кукурудзи на зерно. До 1970 року порівняно з попередньою п'ятирічкою (1961-1965 рр.) було вироблено більше зерна на – 826,3 тис. т, м'яса – на 130 тис. т, молока – на 783,6 тис. т, яєць – на 145,1 млн. шт.

70-80-ті роки ХХ ст. позначилися деструктивними процесами на селі, які переросли в системну кризу практично у всіх галузях сільського господарства області. Саме в цей період *безмірна хімізація, засолення, підтоплення, ерозія, не завжди виправдана меліорація призвели до неефективного використання коштів та виведенню частини сільськогосподарських угідь з виробництва.*

А перекоси в соціальній політиці привели до **масового відтоку** сільського населення, особливо молоді, в міста, що в свою чергу призвело до запускання багатьох невеликих міст і сіл. Все більше на полях і токах використовувалася

малопродуктивна праця учнів, студентів, військовослужбовців, працівників установ і промислових підприємств.

Так, за підсумками **дев'ятої п'ятирічки** (1971-1975 рр.) середньорічне виробництво сільськогосподарської продукції в області зросло на 14%, продаж зерна в державі зріс на 13%, худоби та птиці – на 31, молока на 24,5%, яєць – майже в 2 рази. Якщо порівняти ці показники з довоєнним рівнем виробництва, то ми побачимо, що в 1977 році в порівнянні з 1940 роком виробництво зерна на Луганщині збільшилося в 2,6 рази, соняшнику і м'яса – в 2, молока – в 2,7, яєць – більш ніж в 3 рази.

У 80-х роках Луганська область неодноразово піддавалася серйозній критиці на партійних з'їздах і пленумах за недоліки в сільському господарстві. Особливо за прорахунки у виробництві зерна, за порушення агротехніки, за неувагу до впровадження передових форм організації праці, низьку продуктивність праці, підрядних колективів і т.п. І хоча в 1986 році валове виробництво сільськогосподарської продукції на Луганщині склало 1457,4 млн. руб., ставало очевидно, що свої **можливості колгоспно-совхозная система господарювання вичерпала повністю**, а спроби її реформування в кінці 80-х–початку 90-х років на старій основі виявилися неефективними [3, 364].

1.2 Український опозиційний рух 60-80-х років ХХ століття

В кінці 50-х – початку 60-х років у літературі і мистецтві почався **рух «шістдесятників»** як **форма опору різних верств суспільства існуючому режиму**. *«Шістдесятники» виступили проти русифікації, ущемлення демократії, прав людини, нерівноправності в положенні республік, недотримання Конституції, за свободу художньої творчості.*

Генератором духовних цінностей «шістдесятників» виступив наш земляк із с. Половинкине Старобільського району **Іван Світличний**. Це про нього писав Є. Сверстюк: *«Іван Світличний виводив соцреалізм на загальнолюдський простір і демонтував теорію партійної літератури»* [3, 371].

Прагнення влади утримати народ під контролем, проводити десталінізацію в певних рамках призвело в кінці 50-х – початку 60-х років до появи **руху дисидентів**, яке прийняло національно-демократичного забарвлення. У їх числі виявилось чимало «шістдесятників».

Влада не допускала критики режиму. 30 червня 1962 року, керуючись 62 статтею – «антирадянська агітація і пропаганда», – Луганський обласний суд **засудив групу громадян**, на чолі якої стояв луганський журналіст **Григорій Гайовий**. Він був засуджений на 5 років ув'язнення у виправно-трудова колонія посиленого режиму, вчитель англійської мови Червонопартизанської СШ № 9 **Іван Пашков** – на 3 роки і член групи **Микола Максименко** – на 2 роки. Після усунення М. Хрущова від влади посилювалися репресії щодо дисидентів. Так, в 1965 році були **заарештовані** близько двох десятків правозахисників. Серед них

і наш земляк – літературний критик Іван Світличний, який протестував проти русифікації і зневажливого ставлення до української мови та культури [3, 372].

Друга половина 60-х–80-і роки – **час політико-ідеологічної кризи** радянського ладу в Україні. Саме в ці роки відбулося практично повне обмеження і без того урізаних прав УРСР, посилення партноменклатурну впливу на всі сфери суспільного життя і швидка втрата населенням віри в комуністичні ідеали. Тому для боротьби з «ідеологічними диверсіями», а по суті – з інакомисленням, в **1967 році**, в структурі КДБ, було **створено спеціальне «п'яте управління»**.

Діяльну участь в дисидентському русі прийняла рідна сестра І. Світличного – **Надія Світлична**. Вона стала відомою не тільки як активний розповсюджувач «самвидавчої» літератури, а й як організатор великих протестних акцій. Так, після розгону 22 травня 1967 року учасників тисячної акції біля пам'ятника Т. Шевченку в Києві і арешту її керівників, за призовом Н. Світличної люди зібралися біля будівлі ЦК КП України і добилися звільнення заарештованих [3, 373].

У відповідь на поширення інакомислення неосталіністське керівництво посилювало репресії. У **1972 році** було арештовано більше 100 представників інтелігенції, в тому числі Іван і Надія Світлична (Іван Світличний – вдруге). На якийсь час активність дисидентів була паралізована.

Однак, вже в **листопаді 1976 року** найактивніші правозахисники об'єдналися у відкриту громадську організацію – Українську групу сприяння виконанню Гельсінських угод в Україні, або **Українську Гельсінську спілку** (УГС – Українська гелсінська спілка).

Очолив її наш земляк з Юр'івки Перевальського району письменник **Микола Руденко**. Серед її членів була і Н. Світлична. Через три місяці після організації УГС були заарештовані її керівники. До початку 80-х років вона була практично повністю розгромлена. 1 липня 1977 року М. Руденко був засуджений в Дружківці Донецької області до 7 років табірної ув'язнення до 5 років заслання. Н. Світлична змогла виїхати в США, де очолила **Закордонне представництво Української УГС**. У 1987 році в США виїхав і М. Руденко, де продовжив боротьбу за громадянські права народу, проти політики русифікації України. Тільки після проголошення незалежності України Іван і Надія Світлична, Микола Руденко були відзначені Національною премією України ім. Тараса Шевченка. 19 грудня 2000 року М. Руденко був удостоєний звання «Герой України».

Друга половина 80-х років ознаменувалася подальшим кризою унітарної системи. **Аварія на Чорнобильській АЕС 26 квітня 1986 року** сколихнула всі верстви населення. В її ліквідації брали участь більше **13 тис. чоловік з Луганської області**. Майже кожен другий з їх числа згодом став інвалідом або передчасно пішов з життя.

Чорнобиль засвідчив нездатність керівництва захистити свій народ від ядерної загрози і активізував національно-демократичні сили. Під їх тиском в

березні 1987 році було звільнено із займаної посади першого секретаря обкому партії Б. Гончаренка.

Тоді ж, в 1986-1987 роках, на Луганщині з'явилися **перші незалежні від владних структур неформальні організації в Луганську, Алчевську, Сєвєродонецьку**. Однією з форм цього руху стало виникнення на кафедрах суспільних наук вузів області **дискусійних клубів, гострі публікації в пресі**. Так, в Луганську в педагогічному інституті виникли Комітет перебудови і Асоціація молодих істориків, в машинобудівному інституті заробив клуб «Діалог», в Стаханові - «Апрель-85», в Алчевську - «Рада сприяння перебудові» [3, 373].

1.3 Освітньо-культурний розвиток у 50-80-ті роки ХХ століття

Післявоєнне відродження не змінило державного курсу на **ідеологізацію і русифікацію освіти**.

Діяльність культурно-просвітніх установ постійно перебувала під жорстким контролем місцевої партноменклатури. Центральне місце в їхньому репертуарі відводилося революційно-патріотичної тематики. В кінотеатрах демонструвалася, створена ще в 1948 році, картина С. Герасимова «Молода гвардія» [3, 366].

Широко пропагувалися також далекі від реалій життя пісні, книги, спектаклі, кінофільми, в яких **фальсифікувалися і прикрашалися історичні факти**, оспівувалося будівництво соціалізму, славилися Сталін і більшовизм.

У наступні роки, крім вистави «Молода гвардія», в театральному репертуарі міцно закріпилися вистави за *мотивами творів місцевих письменників*: «*Всім смертям на зло*» В. Титова, «*Живий ланцюг*» Т. Рибаса, «*Поділися вогнем*» Г. Довнара і ін. тут на місцевих театральних підмостках розкрився і заблищав талант згодом широко відомого в Україні *артиста М. Голубовича*.

У Луганській філармонії своєю творчістю збагатили світ високого мистецтва народний артист СРСР **Ю. Богатиков**, популярний майстер естрадної пісні **В. Леонтєв**, народні артисти УРСР **Д. Якубович, Г. Мурзай, В. Андріяненко**, заслужені артисти УРСР **П. Шаповалов, Л. Колесникова** та багато інших талановитих виконавців. Широке визнання у глядачів отримали **Рубіжанський народний театр музичної комедії, народна хорова капела Лисичанського Палацу культури імені 1 Травня, народний ансамбль пісні і танцю Сєвєродонецького Палацу культури хіміків, народний ансамбль танцю і естрадний оркестр «Ритм» Луганського Палацу культури імені Леніна** [3, 366].

У читацькому середовищі користувалися популярністю книги **письменників Луганщини** – *Ф. Вільного, Н. Чернявського, І. Савича (Лук'яненка), С. Бугоркова, І. Низового, В. Титова*.

Широко відомими стали роботи на військово-патріотичну тематику луганських **скульпторів**. Скульптор **В. Агібалов**, заслужені діячі мистецтв

УРСР **В. Мухін і В. Федченко** створили пам'ятник «Клятва», встановлений на центральній площі Краснодону. Тема героїзму молодогвардійців втілена **Н. Можасвим, Н. Щербаковим і Г. Слепцовим** в меморіальному комплексі «Нескорені» на місці загибелі підпільників. Автори монумента «Україна – визволителям» в Міловому **В. Мухін, В. Федченко, І. Чумак** були удостоєні Державної премії ім. Тараса Шевченка. Високу оцінку отримали роботи **скульпторів П. Кізієва, А. Редькіна, А. Самуся, І. Чумака, художників І. Панича, В. Авхледіані, І. Губського** [3, 367].

Лібералізація суспільного життя, припинення масового терору і реабілітація в'язнів ГУЛАГу а, часткове відкриття сталінського «залізної завіси» активізували творчі сили суспільства, сприяли його демократизації.

РОЗДІЛ 2

Кроки до Незалежності

2.1 Декларація про державний суверенітет України – стрибок до волі

Серйозним **фактором політичного пробудження** стали XIX Всесоюзна партконференція і вибори до Верховної Ради СРСР 1989 року.

У 1988-1989 роках в містах Луганськ, Молодогвардійськ, Краснодар, Красний Луч, Лутугине та інших населених пунктах прокотилася **хвиля несанкціонованих зборів** і «сходок» громадян, на яких обговорювалися питання стану справ в області та незаконних привілеїв деяких членів бюро Луганського обкому партії. Як **результат**, під час виборів до Верховної Ради СРСР не був обраний депутатом перший секретар обкому партії **Іван Ляхов**. Незважаючи на протидію обкому, в ряді округів були обрані **депутати демократичної орієнтації** [3, 374].

Одним з найбільш **гострих** було питання вільного **розвитку і функціонування української мови**, сфера вживання якої постійно звужувалася.

У **лютому 1989 року** в Луганську виникла ініціативна група під керівництвом вчителя-краєзнавця **Б. Пастуха** по створенню товариства української мови ім. Т. Шевченка (**Товариства української мови – ТУМ**). Установча конференція обласної організації ТУМ пройшла 4 березня 1989 року в Луганську. Її очолив Б. Пастух. 9 вересня 1989 року була заснована Луганська міська організація ТУМ, яку очолив **О. Неживий**.

На хвилі розвінчання культу особи Й. Сталіна, залучення уваги до «білих плям» вітчизняної історії та подолання комуністичних стереотипів у **грудні 1989 року** виникло **Луганське міське історико-просвітнє товариство «Меморіал»**. 10 лютого 1990 року організаційно оформилося і обласне товариство.

Значно зросла і **соціальна активність молоді**, чому сприяла конструктивна позиція обласної молодіжної газети **«Молодогвардеец»**. Її гострі матеріали дозволили по іншому поглянути на історію свого краю та сприяли пробудженню громадян від комуністичної летаргії.

З серпня 1989 року в Луганську став виходити самвидавчий суспільно-політичний і літературно-художній альманах **«Чорний квадрат»**. Тоді ж, в серпні 1989 року, вперше на Луганщині під час проведення акції **«Марш за природу, мову й душу»** за маршрутом Луганськ – Донецьк з'явилася **українська національна символіка**.

Проявом політичної активності населення стали численні мітинги та інші масові акції. Її новим явищем стали літні (1989 р.) **шахтарські страйки**. 18 липня 1989 року із 93 шахт на Луганщині не працювали 41, страйкували 27 тис. гірників. Поряд з **економічними** з'явилися і **політичні вимоги**. І хоча шахтарські страйки привели до значних економічних втрат, вони **доценту потрясли тоталітарну систему, розхитавши її основу** [3, 375].

Найбільшою громадською структурою на Луганщині стала **Луганська асоціація виборців**, створена прихильниками демократичних реформ **восени 1989 – взимку 1990 років**. Спільно з іншими громадськими організаціями вона в кінці 1989 – на початку 1990 років провела в області **ряд мітингів прихильників демократичних сил** в Луганську, Алчевську, Стаханові, Северодонецьку, спрямованих проти всевладдя КПРС, скасування ст. 6 Конституції СРСР і УРСР, на передачу влади Радам і захист прав і свобод особистості.

Початок 1990 років ознаменувався і новими явищами в суспільно-політичному житті Луганщини. Вперше на території Луганської області сформувалися і до середини року відкрито діяли структури трьох **політичних партій – Народного Руху України, Української республіканської партії, Української партії демократичної платформи**.

16 липня 1990 року Верховна Рада УРСР прийняла **Декларацію про державний суверенітет України**. І хоча вона не отримала статус конституційного акту, стало ясно, що почалися незворотні процеси у відносинах з центром [3, 375].

РОЗДІЛ 3

Методичні рекомендації щодо експозиційно-виставкового висвітлення новітньої історії Луганщини (1957-1990 рр.)

Загалом діяльність більшості музеїв, а особливо виставкова та масова робота, свідчить про їх відповідність викликам часу. Слід визнати, що головна складова публічної діяльності музеїв Луганського краю – це стаціонарні експозиції, в яких наукові співробітники вже переглянули «радянський» розділ.

Першочерговим завданням «дєрадянїзації» для діючих експозицій музеїв краю, є створення сучасних музеїв нового типу, які виконують не лише традиційну функцію, але є науковими й духовними центрами, музеїв, які пропонують нове бачення, нове осмислення тієї чи іншої історично-краєзнавчої проблеми.

Члени громади, яка фінансує музей мають право при його відвідуванні на отримання наукової, новітньої, правдивої і об'єктивної інформації про всі основні історичні періоди і не тільки території, на якій проживає громада, а й усієї України. Йдеться про всі періоди історії нашої держави від найдавніших часів і до сучасних подій. При цьому основна увага при створенні експозицій має бути приділена подіям, що сприяли державотворчим процесам.

Основні напрямками роботи музеїв: участь музеїв у формуванні та реалізації державної політики у сфері відновлення та збереження національної пам'яті українського народу, зокрема щодо сприяння державою, відповідно до ст. 11 Конституції України, консолідації та розвитку української нації, її історичної свідомості та культури; посилення уваги суспільства до власної історії, поширення об'єктивної інформації про неї в Україні та світі; забезпечення всебічного вивчення етапів боротьби за відновлення державності України у ХХ ст., історичного минулого українського народу.

Виходячи з вищезазначеного, пропонується будувати музейні експозиції у органічному поєднанні історії України та краю за **наступними темами**:

- **земляки**, учасники різних повстанських військових формувань, які боролися на теренах України з радянською комуністичною владою;
- **учасники** створення **Української Гельсінської Групи** 9 листопада 1976 р.;
- **учасники** ліквідації **Чорнобильської катастрофи** 26 квітня 1986 р.;
- **учасники** **Національно-демократичних рухів 1990-1994 рр.** («Державна Самостійність України», «Народний Рух за перебудову», Українська Республіканська Партія, Спілка Незалежної Української Молоді, я, Конгрес Українських Націоналістів).

При цьому **необхідно обов'язково керуватися** загальноновизначеними критеріями історичної цінності предметів музейного значення: *історизму, всебічності, вірогідності, атрактивності* тощо.

Увага працівників музеїв має бути спрямована також на повернення історичної пам'яті імен тих українців, що замовчувалися в радянський період, але яких сьогодні шанує увесь світ.

Багато наших земляків творили **за межами України** і внесли значний вклад у розвиток світової науки, освіти, культури, але за різних обставин у часи бездержавності, опинялися далеко за межами батьківщини. Вони не мали змоги визнаватися як українці, а відомі всьому світу як представники інших держав. Музейні експозиції про них сприятимуть усвідомленню громадянами міст і сіл Луганщини свого місця в історичному розвитку людства, викликатимуть почуття гордості за свою націю і рідний край.

3.1 Технічні прийоми для покращення музейних експозицій

Слід враховувати, що сучасні тенденції розвитку дизайну експозиції зумовлюють **включення** до експозиції простору, технічного обладнання та функціональних процесів. Актуальними тенденціями дизайну експозиції є:

1. Зменшення кількості музейних предметів в експозиції.
2. Створення оптимальних умов для візуального огляду експозиції.
3. Включення в експозицію довколишнього простору.
4. Формування за допомогою технічних засобів об'ємних експозицій.
5. Формування за допомогою інтерактивних технологій комунікації між відвідувачами та експозицією.

Новий підхід до цілісності як єдності науки і техніки спричинив якісну зміну підходу до **формування середовища в цілому**. Так, під «цілим» нині розуміється музейне середовище, а під «частиною цілого» – засоби формування даного середовища. Такі традиційні компоненти середовища, як предметне наповнення, опорядження, інженерне та технічне обладнання, в сучасному музейному середовищі трактуються як засоби дизайну експозиції.

Експозиційний дизайн у музейному середовищі ХХІ ст. став тотожним дизайну середовища. Таким чином, засобами дизайну в сучасному музейному середовищі стали не тільки традиційні музейні предмети, а й засоби композиції, засоби об'ємної та просторової організації, технічні засоби та інтерактивні технології. Цілісність сучасного середовища трактується як синтез перелічених формотворчих засобів.

Прийоми експозиційного дизайну ХХІ ст. доцільно розглядати не як прийоми організації експозиції окремих музейних предметів, а як прийоми організації комплексу засобів дизайну музейного середовища, що поділяються на **три великі групи**: *прийоми ізоляції; прийоми зближення; прийоми об'єднання*. При цьому ступінь ізольованості окремого предмета або засобу дизайну серед інших зростає від першої групи до третьої, і відповідно змінюється положення окремого предмета в ієрархії «ціле – частина цілого».

Ізольованість предметів визначається візуально. Перспективою подальшого вивчення проблеми вважаємо розгляд вимог до засобів дизайну, встановлення їх вагомості в процесі організації музейної експозиції, визначення практичних способів формування музейного середовища на принципах його загальної цілісності.

ВИСНОВКИ

Протягом останніх десятиліть змінився погляд на роль музеїв у суспільстві. Музеї розглядаються не лише як сховище артефактів, а й як заклади, які можуть надавати широкий спектр послуг, організовувати цікаве дозвілля і допомагати уряду реалізовувати культурні та соціальні програми.

Музеї реалізують освітні програми для школярів і дорослих, сприяючи збереженню національної ідентичності, формуванню толерантності у суспільстві та сприяючи акультурації національних меншин.

Для покращення роботи і залучення більшої кількості відвідувачів музеї сьогодні широко використовують новітні технології, нові форми подачі експонатів, а також впроваджуються зміни у системі організації музейної справи (музейні асоціації).

Поряд із соціальним, музеї роблять значний вклад в економіку своїх країн через культурний туризм та реалізацію різноманітних туристичних продуктів і послуг.

Слід визнати, в українських музеях вкрай слабка матеріальна база, що не дозволяє створити відповідну інфраструктуру для більш якісного обслуговування відвідувачів і надання платних послуг.

І в той же час, Україна має багату історико-культурну спадщину, однак значна кількість музеїв не використовує свій потенціал повною мірою, не тільки через недостатнє державне фінансування, а й через консервативність поглядів музейних працівників, безініціативність, відсутність зацікавлення і стимулів. На подолання кризи в українському музейному секторі спрямований новий закон «Про музеї», але оскільки закон був прийнятий недавно, поки що важко говорити про його ефективність [6].

У наш час дуже важливо зберігати досвід минулих поколінь, доносити його до поколінь прийдешніх, аби уникати помилок і прорахунків у майбутньому. Музеї активно сприяють цьому, адже вони документують історію, зберігають і інтерпретують спадок, формують і примножують цінності. Важливою соціальною функцією музею, окрім документальної, є також функція освіти та виховання, яка зумовлена пізнавальними та культурними запитами суспільства.

Музеї спілкуються з відвідувачами за допомогою експозиції.

В експозиції важливо не лише розкрити досягнення радянської влади у сфері освіти, але показати й недоліки заідеологізованого навчально-виховного процесу в СРСР. Слід також наголосити на необхідності відроджувати національну школу в Україні, виховувати патріотів своєї держави, які живуть у демократичному суспільстві. У цьому полягає освітньо-виховна функція музею як культурно-освітньої установи. Музей таким чином залучається до виховання в суспільстві патріотизму, поваги до власної історії та культури [5].

ЛІТЕРАТУРА

1. **Борис Т. П.** Становлення і розвиток художніх музеїв в Україні (кінець XIX – перша третина XX ст.) 26.00.05 – музеєзнавство. Пам'яткознавство Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук. Луцьк 2015
2. **Євгенія Олійник.** Треба змусити радянські артефакти говорити правду
// Радіо свобода. 13 квітня 2016 р. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/27673216.html>
3. **История Луганского края: учебное пособие /** Ефремов А.С., Курило В.С., Бровченко И.Ю., Климов А.А., Красильников К.И., Семистяга В.Ф., Подов В.И. Луганск: Альма-матер, 2003. 432 с., 16 цв. ил.
4. **Матеріали сайту Українського інституту національної пам'яті.** URL: <https://old.uinp.gov.ua/page/dekomunizatsiya-0>
5. **Мельникова А. О.** Висвітлення системи радянської шкільної освіти у новій музейній експозиції як спосіб збереження та поширення досвіду в освітній галузі // Вісімнадцяті Сумцовські читання: збірник матеріалів наукової конференції «Музей як соціокультурний інститут в умовах інформаційного суспільства», 18 квітня 2012 р. Х.: Майдан, 2012. URL: <http://museum.kh.ua/academic/sumtsov-conference/2012/article.html?n=12>
6. **«Роль музеїв у культурному та соціально-економічному розвитку країни: зарубіжний досвід».** Аналітична записка. Відділ соціокультурних та етнонаціональних досліджень (О. Кузьмук). URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/gumanitarniy-rozvitok/rol-muzeiv-u-kulturnomu-ta-socialno-ekonomichnomu-rozvitku>

ПРО РАДЯНСЬКУ «СПАДЩИНУ» ТА МУЗЕЇ

Начальник Управління музейної справи та культурних цінностей Міністерства культури, Василь Рожко:

«... Позбуватися радянської спадщини не варто. Натомість краще перетворити музеї на майданчики для критичного осмислення тих часів.

Загалом для більшості історичних та краєзнавчих музеїв по всій Україні висвітлення теми радянського періоду історії й досі проблематичне. Іноді радянською символікою буває насичена практично вся експозиція. Й переглядаючи її, важко зрозуміти, де закінчується ностальгія й починається осмислена позиція. Хоча, наголошує чиновник, більшість керівників музеїв аж ніяк не пропагують повернення радянського режиму.

Змінюючи експозиції відповідно до «декомунізаційних законів», потрібно думати не про те, які об'єкти треба прибрати, а про те, чи не прославляє музей злочини комунізму тим, як розповідає про Радянський Союз, вважає Рожко. «Не можна просто засуджувати. І починати потрібно зі способу управління музеями, з комунікації. Саме музеї мали би бути місцем осмислення пам'яті про цю епоху...» [2].

Леся Гасиджак, головна редакторка порталу «Музейний простір»:

«... музейникам часто бракує освіти, щоб запровадити критичні підходи до експозиції. А самим музеям бракує самостійності. Так, наприклад, обласні й районні управління культури надсилають музеям календарі пам'ятних дат, відповідно до якого ті мають проводити певні заходи, а потім звітувати перед тими самими управліннями.

Окрім того, музейники часто не вчитуються в самі «декомунізаційні закони», де вказано, що заборони не поширюються на використання символіки комуністичного тоталітарного режиму в експозиціях музеїв, тематичних виставках, музейних фондах тощо. В деяких музеях, наприклад, замалювали червоні зірки на радянських танках та пілотках. Часто декомунізація в музеях відбувається за радянськими методами: іноді з експозиції просто викидають «ідеологічно неправильні» частини, замінюючи їх на «патріотичні»...

... Потрібно не розбивати Леніна, а лишити його в експозиції і змусити усі ці радянські речі говорити правду... музей має бути простором, в якому глядач зможе черпати інформацію й сам робити висновки...» [2].

ДЕКОМУНІЗАЦІЯ

9 квітня 2015 року Верховна Рада України прийняла 4 закони про декомунізацію:

– «Про доступ до архівів репресивних органів комуністичного тоталітарного режиму 1917-1991 років»;

– «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки»;

– «Про правовий статус та вшанування пам'яті борців за незалежність України у ХХ столітті».

21 травня прийняті закони вступили у дію. Таким чином розпочалася масштабна реформа декомунізації, наслідком якої є очищення публічного простору від тоталітарної символіки, відхід від радянського минулого та його переосмислення. У широкому контексті ми прагнемо остаточно дати належну оцінку злочинам тоталітарних режимів і залишити в минулому тоталітарні практики [4].

Роз'яснення змісту прийнятих законів в інфографіці

 <p>Закон "Про доступ до архівів репресивних органів комуністичного тоталітарного режиму 1917-1991 років"</p>	 <p>Закон "Про правовий статус та вшанування пам'яті учасників боротьби за незалежність України у ХХ столітті"</p>
<p>відкриваємо архіви про злочини комунізму та масові порушення прав людини</p>	<p>віддаємо шану борцям за свободу України, повертаємо моральний борг</p>
<ol style="list-style-type: none"> 1. відкритий доступ — відкриваються всі архіви радянських репресивних органів 2. минуле онлайн — встановлюється обов'язок оцифрування документів задля їх збереження та удоступнення 3. єдиний архів — формується єдиний архів репресивних органів, незалежний від політичної волі силовиків. 4. європейський принцип доступу — закон обмежує доступ до інформації, а не до документа. 5. зняття самоцензури — відповідальність за поширення інформації несе особа, а не архівіст 6. декомунізація спецслужб та міліції — сучасні правоохоронці та спеціальні служби перестають бути пов'язаними з радянськими репресивними органами 	<ol style="list-style-type: none"> 1. оцінка російської агресії — визнається факт агресії Радянської Росії проти України, окупація та анексія Радянською Росією території України 2. право на свободу — боротьба за незалежність України визнається правомірною, вказуються організації та структури, учасники визвольного руху 3. відновлення незалежності — законодавчо визначається, що у 1991 році відбулося відновлення незалежності України, спадкоємиці проголошеної у 1918 році Української Народної Республіки 4. військова традиція — визнаються нагороди та військові звання, які протягом 1917-1991 років присвоювалися українськими державними утвореннями учасникам визвольного руху

Закон "Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарного режимів та заборону пропаганди їхньої символіки"

засуджуємо комуністичний та нацистський режими, забороняємо їх пропаганду

1. **засудити тоталітарні режими** — визнання Україною злочинними комуністичного та нацистського режимів, жертвами яких стали мільйони наших співвітчизників
2. **стоп пропаганді** — запровадження відповідальності за пропаганду комуністичного та нацистського режимів та публічне використання їх символіки.
3. **очищення мапи країни** — встановлення процедури та строків перейменування об'єктів, які носять "комуністичні" назви (перереєстрація документів для громадян безкоштовна). З вулиць наших міст заберуть символи та пам'ятники, які возвеличують функціонерів тоталітарного режиму.
4. **справедливість, а не помста** — розслідування злочинів геноциду, злочинів проти людства та людяності, військових злочинів, здійснених представниками тоталітарних режимів.
5. **вшанування пам'яті** — встановлення Дня пам'яті жертв комуністичного та нацистського тоталітарних режимів 23 серпня, коли сталінський СРСР та гітлерівський Третій Райх уклали угоду, яка розпочала Другу світову війну.

Експозиційно-виставкове висвітлення новітньої історії Луганщини (1957-1990 рр.)

Інформаційно-методичні матеріали

Підп. до друку 02.08.2021. формат 64×84 1/16. Папір друкарський.
Гарнітура Times New Roman. Ум. друк. арк. 9,8.
Тираж 50 пр. Зам. № 244

**Видавництво
ТОВ «ФОКСПРИНТ»
93113, Луганська обл.,
м. Лисичанськ, вул. Генерала Потапенка, 244
тел: (06451) 7-20-20, (095) 330-44-20**